

§ 103. Τὸ ἀδιάλυτον τοῦ Γάμου καὶ τὸ Διαζύγιον.

Ὁ γάμος δὲν εἶνε ἀπλοῦν πολιτικὸν συμβόλαιον, ἀλλ' ἐκδήλωσις φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος, ὑπὲρ τὸ ἄτομον ἰσταμένη, μόνιμος, οὐχὶ δ' ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς ἀυθαιρέτου ἀρεσκείας τούτου ἢ ἐκείνου τῶν συζύγων. Ἐν τούτῳ κείται ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς. Ἐκτὸς τούτου ὁ γάμος συνάπτεται ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ ἀδιαλύτου. Ἐπὶ τῆς ἱερότητος δ' αὐτοῦ καὶ τῆς μονιμότητος βασιζόνται αἱ ποικίλαι κοινωνικαὶ σχέσεις.

Τούτων δεδομένων, ὁ γάμος φυσικῶς τε καὶ ἠθικῶς εἶνε καὶ πρέπει νὰ ᾖ ἀδιάλυτος· τούτο δ' ἀνεγνώρισαν καὶ αἱ πλείσται τῶν νομοθεσιῶν, ἐν ἐκτάκτοις μόνον περιστάσεσιν ἐπιτρέπουσαι τὸ διαλυτὸν τοῦ γάμου. Οὗς ὁ Θεὸς συνέκευξεν ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Οὗς ἡ φύσις συνήνωσεν ἅπαξ, εἶνε ἀδίκημα κατ' αὐτῆς ἢ ἄρνησις τῶν νόμων νὰ διασπάσῃ αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ αἰτία, πολλάκις μὴ δεδικοιολογημένη.

Ὁ γάμος δὲν εἶνε πρόσκαιρος σύμβασις, ἀλλ' ἡ συνείδησις τῆς ἐκάστου ἀτελείας καὶ τῆς δι' αὐτοῦ καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἐπιτευχθησομένης τελειότητος. Ἡ διάλυσις αὐτοῦ ἄρα δὲν πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἄνευ προφανῶν προσκομμάτων, παρακωλυόντων οὐσιωδῶς τὴν πραγματικὴν λειτουργίαν. Ἄν ὁ γάμος ἀφομοιωθῇ πρὸς τὰ λοιπὰ κοινωνικὰ συναλλάγματα, διαλυτὸς θεωρούμενος ἐκ τοῦ προχείρου, ἄνευ οὐσιωδῶν λόγων, ἢ ἀποστολῆ αὐτοῦ ἢθελεν ἐκλίπη. Πεποιθὸτος ἐκατέρου τῶν συζύγων περὶ τοῦ προσκαιροῦ τοῦ δεσμοῦ, οὐχὶ δὲ περὶ τῆς αἰωνιότητος, ἢθελον ἐλαττωθῇ τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ αἰσθήματα. Καθιερούμενος ὁ γάμος ὡς πολιτικὸν συμβόλαιον, ἢθελεν ἐμβάλλῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῆς οικογενείας, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἰδιοτροπίας τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων, δικαιουμένου νὰ διαλύσῃ αὐτὸν ἀυθαιρέτως, ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, οὕτω δ' ἢθελεν ἐκλίπη ἡ ἱερότης αὐτοῦ. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα καὶ ὑπὸ τῆς ὀρησκείας καὶ ὑπὸ τῶν νομοθεσιῶν δυσχερῶς ἐπιτρέπεται τὸ διαζύγιον.

Ἡ σύστασις τοῦ γάμου πρέπει νὰ ᾖ ἀντικείμενον καὶ μέλημα δημοσίας τάξεως, ἅτε συνδεομένων πρὸς αὐτὸ ὑψίστων συμφερόντων, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ διάλυσις αὐτοῦ. Πρέπει νὰ ἐπῆλθε μεγάλη ἀλλοίωσις ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν συζύγων, ἐκμηδένισις τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου,

ὅπως ἡ πολιτεία ἐπιτρέψη τὸ διαζύγιον. Ὅτι συνέβαινεν ἐν ταῖς παλαιαῖς Θήβαις τελουμένου τοῦ γάμου, ἡ πυρπόλησις τοῦ ἀγαγόντος τὴν νύμφην εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ ὀχήματος, ἵνα διαμείνη αὕτη ἰσοβίως παρὰ τῷ συζύγῳ, μηδέποτε δὲ καταλίπη αὐτόν, ἔχει βαθυτάτην ἔννοιαν εἶνε ἢ συμβολικὴ παράστασις τῆς ἱερότητος καὶ τοῦ ἰσοβίου τῆς συζεύξεως. Εἶνε δὲ σύστημα κοινωνικῆς καταπτώσεως καὶ ἀποσυνθέσεως ἢ περὶ τὸ διαζύγιον εὐχέρεια. Παρατηρεῖται ἰδίᾳ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν αὐτοκρατορίαν, ὅποτε ὁ γάμος κατέστη πάλλακεια ἕνεκα τῆς ἐλευθερίας περὶ τὴν σύστασιν αὐτοῦ καὶ διάλυσιν, κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σενέκα ἡ Ρωμαία ἠρίθμει τὰ ἔτη τῆς συζεύξεως ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συζύγων μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ὑπάτων. Οἰκτρὰ κατάστασις. Οἱ προσπαθοῦντες σήμερον νὰ καταβιβάσωσι τὸν γάμον μέχρι τοῦ τύπου τοῦ πολιτικοῦ συμβολαίου, ἀυθαιρέτως διαλυομένου, ἀγνοοῦσι βεβαίως τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ. Εἶνε δὲ σύμπτωμα ἠθικοῦ δισταγμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀδιαφορία περὶ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἐπακολουθημάτων τοῦ διαζυγίου.

§ 104. Ὁ γάμος ὡς ὑποχρεωτικὸς θεσμὸς.

Τοιοῦτον ἀναγνωρίζουσα τὸν γάμον ἡ πολιτεία ὀφείλει παντὶ σθένει νὰ συντελῇ πρὸς τὴν μονιμότητα αὐτοῦ καὶ τὸ ἠθικὸν κῦρος. Διὰ τοῦ γάμου ἀποτελεῖται ἡ οἰκογένεια, πυρὴν οὗτος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· διὰ δὲ τῆς οἰκογενείας ἀναπτύσσονται καὶ κρατύνονται αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί, ὧν ἡ ἐξέλιξις εἶνε τὸ πρῶτιστον ἐλατῆριον εὐκόσμου τάξεως. Τούτου ἕνεκα πᾶσαι αἱ νομοθεσίαι ἐπροστάτευσαν τὸν γάμον· πολλαὶ τούτων παρέσχον προνόμια εἰς τοὺς πολυτέκνους γονεῖς, ἢ ἐπέβαλλον ποινὰς κατὰ τῶν ἀγάμων, θεωροῦσαι αὐτοὺς ὡς ἄχρηστα μέλη τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου. Ἡ πρὸς τὸν γάμον ἀδιαφορία, ἢ κατ' αὐτοῦ ἀπέχθεια εἶνε σύμπτωμα καχεξίας. Ὁ γάμος εἶνε τὸ δυναμόμετρον τῆς φυσικῆς, ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς εὐεξίας λαοῦ τινος. Μόνον οἱ φυσικῶς ἀνάπηροι, οἱ ἠθικῶς τεταλαιπωρημένοι, οἱ οἰκονομικῶς πάσχοντες ἀδιαφοροῦσι πρὸς αὐτόν. Ἡ δὲ στατιστικὴ ἀποδεικνύει διὰ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τακτικῶν αὐτῆς παρατηρήσεων, ὅτι οἱ γάμοι ἀύξομειοῦνται ἐτησίως συνφδὰ τῆ ἠθικῆς,

πολιτικῇ καὶ οἰκονομικῇ εὐημερίᾳ τῆς κοινωνίας. Ἐν χρόνοις ἠθικῶν περιπετειῶν, πολιτικῶν ἀναστατώσεων, ἢ ἄλλων τοιούτων κρίσεων, οἱ γάμοι μειοῦνται, τούναντίον δὲ πληθύνονται, γονιμότεροι καθιστάμενοι, ἐν χρόνοις κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς εὐεξίας. Ἐπίσης ὅπου τὰ ἦθη εἶνε ἀγνότερα, ὁ φυσικὸς καὶ ἠθικὸς ὀργανισμὸς εὐρωστότερος, ἐπέρχεται αὐξήσεις τῶν γάμων· τούτο συμβαίνει ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἐνῶ τούναντίον παρατηρεῖται ἐν ταῖς πόλεσιν. Ἡ κατὰ τοῦ γάμου ἀπέχθεια εἶνε προφανῶς σημεῖον ἀτυχοῦς καταστάσεως τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς κοινωνίας, ὡς τοιαύτη δ' ἰδίᾳ πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ἢ πρὸς αὐτὸν ἀντιπάθεια τῶν πρώτων τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰώνων πανταχοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐν τῇ περιόδῳ ἐκείνῃ τῆς κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως, τῆς ἐπελθούσης ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τῶν αὐτῇ συναφῶν καταστροφῶν καὶ ἀπογοητεύσεων. Ἐν ὑγιεῖ ὀργανισμῷ ἡ κίνησις εἶνε ἄμεσον ἐπακολούθημα τῆς εὐρωστίας, ἧς ἐκδήλωσις εἶνε ἡ κοινωνικότης, ὁ γάμος, ἡ ἐξέλιξις· μόνος δ' ὁ νοσῶν φοβεῖται τὴν κίνησιν, τὴν μεταβολήν, τὰς περιπετείας, κύπτων ἐπὶ τέλος· ὑπὸ τὸν κλῆρον τῆς ἀδρανείας, τῆς στειρώσεως, τοῦ βαθμιαίου θανάτου. Ἡ ἀρχομένη σπάνις τῶν γάμων παρά τινι λαῷ εἶνε προμήνυμα τῆς ἀρχομένης πτώσεως· ἀλάνθαστον κήρυγμα, περὶ οὗ δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀδιαφορῶσιν οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ κοινωνία, οὔτε ἡ πολιτεία.

§ 05. Ὁ Γάμος καὶ ὁ Πληθυσμὸς.

Ὁ πληθυσμὸς παντὸς ἔθνους εἶνε ὁ σπουδαιότατος τῶν παραγόντων τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν καὶ εὐρωστίαν. Ὁ γάμος εἶνε ἄρα ὄργανον τῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας. Λι ἀρχαῖαι πολιτεῖαι ἐπέβαλλον ποινὰς εἰς τοὺς ἀγάμους. Τούναντίον αἱ νεώτεραι ἀδιαφοροῦσιν, ἐξ ἀντιθέτου πνεύματος ὀρμώμεναι, ὅτι δὲν δικαιοῦνται νὰ ἐπέμβωσιν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν πολιτῶν, νὰ ἐκβάσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ἐν τούτοις σχολαί τινες κοινωνιστικῶν οἰκονομολόγων δοξάζουσιν, ὅτι ἡ πολιτεία, αὐτὴ ἢ ἄλλοτε ὑποθάλλουσα καὶ ἀμείβουσα τὴν πρὸς τὸν γάμον ροπὴν, ὀφείλει σήμερον, πρὸς πρόληψιν κοινωνικῶν συμφορῶν καὶ καταστροφῶν, νὰ παρακωλύῃ κατὰ τὸ ἐνὸν εἰ μὴ τὸν γάμον, ἀλλ' ἀναντιρρήτως τὴν πρὸς τὰς οἰκονομικὰς αὐτῆς δυνάμεις δυσανάλογον ἀνάπτυξιν τοῦ πληθυσμοῦ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῶν λυμαινομένων τὴν σύγχρονον κοινωνίαν δεινῶν καὶ τῶν καθ' ἑκάστην προτεινομένων φαρμάκων, ὧν ἔν ἦτο καὶ ἡ κατάργησις τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ Ἄγγλος κληρικὸς Δανιὴλ Μάλθος, ἐξ εὐγενῶν ἀναντιρρήτως αἰσθημάτων ὀρμώμενος, ἀνέλαβε ν' ἀντικρούσῃ τὰς χιμαῖρας τῶν θεωρητικῶν τῆς κοινοκτησίας. Ἐν συγγραφῇ αὐτοῦ, διακρινομένη ἐπὶ ἀκριβεῖ γνώσει τῶν πραγμάτων, ὑπεραπολογεῖται τῆς ἰδιοκτησίας, ἀποδίδει δὲ τὴν κοινωνικὴν δυσπραγίαν οὐχὶ εἰς τὸν θεσμόν τοῦτον, ἀλλ' εἰς τὸν ἀκόλαστον βίον τῶν ἐργατικῶν τάξεων, προτεινῶν ἅμα εἰς αὐτὰς τὴν σωφροσύνην ἐν τῷ γάμῳ. Ἡ ἰσχὺς λαοῦ τινὸς δὲν κεῖται ἐν τῷ πληθυσμῷ, καθὰ φρονοῦσιν ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι κοινωνιολογοὶ, ἀλλ' ἐν τῇ ἠθικότητι αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ὅσον τὸ ἐνὸν ἀνωδύνως διὰ τῆς προνοίας αὐτῶν τῶν πασχουσῶν τάξεων, διὰ τοῦ ἐθελουσίου πρὸς σωφροσύνην ἠθικοῦ καταρραγασμοῦ, ἐξ οὗ περιορισθῆσεται ἡ πολυτεχνία. (1)

Τοιαύτη ἡ νοουθεσία τοῦ Μάλθου. Κατὰ θεωρίαν αὕτη δύναται νὰ ἦνε ἀνεκτὴ, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματώσει εἶνε ἄρησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, προπαρασκευῆ εἰς τὴν ἀνηθικότητα καὶ τὸ ἔγκλημα. Ὁ Ἄγγλος θεωρητικὸς ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ κοινωνία σώζεται ἀπὸ πάσης ἀνησυχίας, παρακωλυομένων καθ' οἷονδ' ἕποτε τρόπον τῶν τε γάμων καὶ τῆς πολυτεχνίας τῶν ἀπόρων τάξεων. Τὸ δὲ θέμα τοῦτο ὑποστηρίζει μετὰ παραδόξου λογικῆς. Τιμωρεῖται ὁ κλέπτης, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τιμωρηθῇ ἐπίσης καὶ ὁ πέννης ἐκεῖνος, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ θρέψῃ τὰ πολλὰ αὐτοῦ τέκνα, ἅτινα θέλουσιν ἀναγκασθῇ ἡμέραν τινὰ νὰ κλέψωσι πρὸς συντήρησιν ἑαυτῶν; Ἀλλ' οἱ θιασῶται τοῦ Μάλθου προέβησαν ἔτι, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι καθῆκον ἐπιβάλλεται τῇ πολιτείᾳ νὰ μὴ ἐπιτρέπη τὴν τέλεσιν γάμων ἀνευ τῆς βεβαιότητος περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν πρὸς συντήρησιν μέσων. Ὅτι συμβαίνει ἐν τῷ στρατῷ, τοῦτο καὶ παρὰ τῷ λαῷ.

Ἡ θεωρία αὕτη, τυγχάνουσα πραγματώσεως, ἔξει ἀποτέλεσμα σὺν τῷ χρόνῳ ἀπεχθῆ πολιτικὴν τυραννίδα, ἀξιούσαν νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ οἴκου, νὰ παραβιάζῃ δὲ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ δημοσίου συμφέροντος τὴν προσωπικὴν καὶ οἰκογενειακὴν ἐλευθερίαν. Ὁ

(1) Essay on The Principles of Population.

γάμος εἶνε φυσικὸς νόμος, ἐφ' οὗ ἢ τε κοινωνία καὶ ἢ πολιτεία δὲν δύνανται νὰ ἐξασκήσωσιν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα ἐν αἷς περιπτώσεσι δὲν προσβάλλονται ἀνεγνωρισμένα αὐτῶν δίκαια καὶ συμφέροντα· πρέπει ἄρα νὰ ᾔνε ἐλεύθερος. Ἄλλως τε τοῦ νομοθέτου ἐπιβάλλοντος περιοριστικὰς διατάξεις ὡς πρὸς τοὺς γάμους τῶν ἀπόρων, ἤθελον προκληθῆ μείζονα ἄτοπα. Εἶνε δυνατόν νὰ παρακωλυθῆ μετὰ τοῦ νομίμου γάμου καὶ ἡ γενετήσιος ὁρμὴ τῶν ἀνθρώπων; Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀπαγόρευσις ἤθελε προσβάλλῃ καιρίως τὴν δημοσίαν ἠθικὴν. Ἄντὶ τοῦ γάμου, προνομιοῦχου ἤδη καθισταμένου ὑπὲρ τῶν εὐπόρων μόνον, ἤθελον καθιερωθῆ κατ' ἀνάγκην ὁ ἐλεύθερος ἔρωσ, ἡ παλλακεία, αἱ προσβολαὶ κατὰ τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου μετὰ μείζονος τῆς σήμερον ἐλευθερίας, αὐθαδείας, κοινωνικῆς ἀποδοχῆς. Θέλουσι πολλαπλασιασθῆ τὰ νόθα τέκνα, ἐκλίπη δὲ μετ' ὀλίγον ἡ οἰκογενειακὴ αἰδῶς καὶ σεμνότης, ἡ στοργὴ καὶ ἡ ἀλληλεγγύη. Ὅποια ἔσονται τὰ ἐπακόλουθα τοιαύτης καταστάσεως; Ὁ ἐργάτης, διερχόμενος τὰ ἔτη τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας ἐν ἀγαμίᾳ, ἐν ἀταξίᾳ βιωῶν καὶ ἀκολασίᾳ, ἐστερημένος οἰκογενείας, δὲν θέλει παρακούῃ τὴν φωνὴν τῆς φύσεως, προκαλούσης αὐτὸν εἰς ἐφημέρους συνουσίας καὶ σχέσεις, τὰ δ' ἐξ αὐτῶν τέκνα, ἐνδεῆ πάσης ἀνατροφῆς, λαμβανομένης ἐν τῷ ἱερῷ ἀσύλῳ τοῦ οἴκου, οὐ μόνον δὲν θέλουσι καταστῆ ἄχρηστα μέλη τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου, ἀλλ' ἔσως καὶ χρησιμεύσῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἀσφαλεῖς παράγοντες τοῦ ἐγκλήματος;

Καὶ ἐν τούτοις πρὸ τοῦ ἐπικινδύνως αὐξανομένου ποσῆς πληθυσμοῦ χώρας τινός, δυσαναλόγως πρὸς τὰς οἰκονομικὰς αὐτῆς δυνάμεις, ἐπιβάλλεται ἡ μελέτη τοῦ φαινομένου τούτου, τοῦ δυναμένου νὰ ὀδηγήσῃ λαὸν τινα εἰς πρῶιμον καταστροφὴν. Πρέπει νὰ ζητηθῶσι μετὰ διαφέροντος παρὰ τῶν κυβερνήσεων τὰ ἀνώδυνα καὶ δραστικὰ ἐκεῖνα φάρμακα, δι' ὧν δυνατόν ν' ἀποσοβηθῆ ὁ κίνδυνος ἀνευ προσβολῆς ἢ μειώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ ἀξιοπρεπείας. Ἄλλ' ὀφείλουσιν ἐπίσης πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ αἱ ἄποροι τάξεις νὰ λαμβάνωσι τὰ προσήκοντα μέτρα, δι' ὧν θέλουσι δυνηθῆ, σωφρόνως καὶ κατὰ μέτρον βιοῦσαι, νὰ τηρήσωσιν ἐν τάξει καὶ ἀναλογίᾳ τὴν γενετήσιον δημιουργικότητα ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν μέσων καὶ δυνάμεων αὐτῶν, ὑπακούουσαι εἰς αὐτὴν τὴν φωνὴν τῆς φύσεως, ἣτις δὲν ἐπιβάλλει τὴν ἀδάμαστον ἀκολασίαν καὶ ἣτις πολλὰ παρέχει

παραδείγματα σωφροσύνης τοῖς βουλομένοις νὰ λάβωσιν αὐτὰ ὑπ' ὄψει πρὸς πραγμάτωσιν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ παραδοθῆ τυφλῶς εἰς τὰς φυσικὰς ὀρμὰς δίκην κτήνους, ὧν τὰ πλεῖστα ἔχουσι τὴν περίοδον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς γενετησίου ὀρμῆς. Ἐλεύθερον ὄν δέον νὰ ποιῆται τὴν προσήκουσαν τῆς ἐλευθερίας χρῆσιν, διακαλονίζον τὰς ὀρμὰς, χωρὶς νὰ τραπῆ εἰς τρίβους παρὰ φύσιν, ἢ ἐπικινδύνους τῇ ὑγείᾳ. Τοιαύτη τις λογικὴ πρόνοια παρατηρεῖται παρὰ ταῖς μέσαις καὶ ἀνωτέραις τάξεσι χωρῶν τινῶν· τίνος λόγου ἔνεκα νὰ μὴ πράξῃ τοιοῦτό τι καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις, συνδυάζουσα τὸν λόγον μετὰ τῶν αἰσθητικῶν ὀρμῶν;

§ 106. Λί ἐκ τοῦ Γάμου σχέσεις. —
Περὶ οὐσία τῶν συζύγων.

Ἡ διὰ τοῦ γάμου ἀποτελουμένη οἰκογένεια ἐκ πατρός, μητρός καὶ τέκνων δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τελέσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ἄνευ διακαλονίσεως τῶν ποικίλων σχέσεων, αἵτινες κατ' ἀνάγκην δημιουργοῦνται ἐκ τῆς ἐνώσεως ταύτης. Εἶνε ἠθικὴ βεβαίως ἡ ἐνότις ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ὡς εἶνε καὶ ἠθικός ὁ τοῦ γάμου σκοπός, ἀλλ' ἐν τούτοις ἐν τῇ ἱλιγγί τοῦ βίου ὅποσαι καὶ ὅποῖαι περιστάσεις δύνανται νὰ προκύψωσιν, αἴρουσαι τὸν χαρακτῆρα τοῦ γαμικοῦ συνδέσμου! Ἡ ἠθικὴ βεβαίως δὲν δύναται ν' ἀναγορεύσῃ ἀπολύτους κανόνας, οὐδὲ εἶνε ἱκανὴ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοὺς ὀριστικῶς, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὅσον καὶ ἂν τυγχάνωσι προπαρασκευασμένοι πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τῶν κανόνων αὐτῆς, δύνανται πολλάκις ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐκ πάθους νὰ μὴ τηρήσωσι τὰ παραγγέλματα. Τούτου ἔνεκα ὁ θετικὸς νόμος δέον νὰ διακαλονίσῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν συζύγων σχέσεις, αἵτινες δὲν εἶνε ἠθικαὶ μόνον ἀλλὰ καὶ ὑλικαί, κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ προσβῆται μὲν ἡ ἐλευθερία τῶν συζύγων καὶ ἡ προσήκουσα αὐτῶν ἰσότης, ἀλλ' ἅμα νὰ μεριμνήσῃ, ἵνα μὴ ἐκ τῆς ἀπολύτου ταύτης ἀναγνωρίσεως προσβληθῆ ἡ οἰκογενειακὴ τάξις καὶ ἁρμονία.

Πρὸς ἀποκατάστασιν ἄρα ἁρμονίας ἐν τῷ οἴκῳ δὲν ἀρκεῖ μόνον ὁ ἠθικός δεσμός, ἀλλὰ καὶ ἡ προσήκουσα διακαλονίσις τῶν ὑλικῶν σχέσεων, αἵτινες ἀναπτύσσονται ἐν τῷ ἀδύτῳ αὐτοῦ. Ὁ τρόπος τῆς διακαλονίσεως αὐτῶν δὲν εἶνε εὐχερής. Ἐπιτυγχάνει δ' ὡς ἄριστα τὸν σκο-

πὸν αὐτῆς ἢ νομοθεσία ἐκείνη, ἣτις κατορθοῖ τοῦτο, τηροῦσα ἀνέπαφον τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα, χωρὶς νὰ προσβληθῇ τὸ παράπαν ἢ ἐνότης.

Χαρακτῆρ θεμελιώδης τῆς ἠθικότητος τοῦ γάμου εἶνε ποιὰ τις ἀνεξαρτησία ἑκατέρου τῶν συζύγων· ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ πλήρει ἀπορροφήσει τοῦ ἑνὸς ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς τοῦτο πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ. Ὡς δὲ τὸ ἐν μέλος τῆς ἐνότητος δὲν ἀπόλλυσι διὰ τοῦ γάμου τὴν ἠθικὴν προσωπικότητα, οὕτω δὲν πρέπει νὰ ἀπολέσῃ καὶ τὴν ὑλικὴν περιουσίαν. Ὡς ἐναργὲς τυγχάνει, μετὰ τῆς εὐφροσύνης τοῦ γάμου, μετὰ τῶν ἠθικῶν τέρψεων παρομαρτοῦσι σῦναμα καὶ ὑλικάι ἀνάγκαι καὶ ὑποχρεώσεις. Δυσχερὴς πάνυ ἡ τοῦ οἴκου συντήρησις, καὶ δὴ ἐν κοινωνίαις, πολλὰς ἐχούσαις χρείας. Ἐκαστὸν τῶν μελῶν τοῦ γαμικοῦ δεσμοῦ πρὸς εὐπρεπῆ συντήρησιν τοῦ οἴκου ὀφείλει νὰ καταβάλῃ τὴν προσήκουσαν συμβολήν. Ὁ ἀνὴρ μόνος, ὧ ἐξ ἰδιοφυίας ἔλαχεν ὁ κληρὸς κατ' ἐξοχὴν τῆς θεραπείας καὶ συντηρήσεως τοῦ οἴκου, ἀδυνατῶν πολλάκις νὰ πράξῃ τοῦτο, ἔχει ἀνάγκην τῆς συμβολῆς τῆς γυναικός, καλουμένης ἐν τῇ γαμικῇ ἐνότητι νὰ μετάσχῃ τῶν βαρῶν αὐτοῦ καὶ ὑποχρεώσεων. Καταβάλλουσα δὲ τὴν συμβολήν ταύτην, τὴν προῖκα, κατέχει ἀνεγνωρισμένην ἐν τῷ οἴκῳ θέσιν, μὴ οὔσα δούλη ἢ ὑπηρετικὸν τοῦ ἀνδρὸς ὄργανον. Ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῶν κοινωνιῶν, ὅτε ὁ ἀνὴρ προσφέρει ἔδνα πρὸς κτῆσιν τῆς συζύγου, αὕτη εἶνε ὑποτελής, ἀλλ' ὅτε ἀλλοιοῦνται οἱ ὅροι τῆς οἰκογενειακῆς ἐνότητος, ἡ δὲ γυνὴ διεκδικεῖ ἴσην τῇ τοῦ ἀνδρὸς μοῖραν, προσφέρει τότε τὴν προῖκα. *Νύμφη ἄπροικος οὐκ ἔχει παρρησίαν.*

Τούτων δεδομένων, τίνι τρόπῳ κανονισθήσονται αἱ τῶν συζύγων περιουσιακαὶ σχέσεις πρὸς τὴν μὴ συντάραξιν τῆς οἰκογενειακῆς τάξεως καὶ ἐνότητος;

Δύο ἰδίᾳ κρατοῦσι συστήματα· τὸ μὲν πρῶτον εἶνε τὸ τῆς κοινοκτημοσύνης, τὸ δὲ δεύτερον τὸ τῆς ἰδιοκτημοσύνης, τὸ προικῶνον σύστημα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπροσωπεῖ πληρέστερον τὸν σκοπὸν τοῦ γάμου, ἐνῶ τὸ δεύτερον, ἀπολύτως πραγματοποιούμενον, δύναται νὰ δημιουργήσῃ οἰκογενειακὸν καθεστῶς, ἐν ᾧ δὲν ἐξυπηρετεῖται προσηκόντως ὁ διὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐπιζητούμενος σκοπὸς καὶ ὡς πρὸς τοὺς συζύγους καὶ ὡς πρὸς τοὺς μετ' αὐτῶν συναλλασσομένους.

Κρατοῦντος τοῦ δευτέρου συστήματος, ἀνεπτύχθησαν ὑποχρεώσεις τινές τοῦ οἴκου πρὸς τρίτον· ἡ σύζυγος ἐπωφελήθη, ἀλλ' ἐν τούτοις ἀπαλλάσσεται πάσης ὑποχρεώσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον εἶνε ἐπιβλαβές, ἐπιβαρυνομένης ἐν οὐ δέοντι τῆς περιουσίας τῆς γυναικός, ἐξ ἧς ἴσως ἐξασφαλισθῆσεται ποτε ἡ συντήρησις τῶν τέκνων, ἔνεκα τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρός, αἵτινες πολλάκις δυνατὸν νὰ ὑπηγορεύθησαν οὐχὶ ἐκ πνεύματος σωφροσύνης, ἀλλ' ἐκ σπατάλης, ἠκιστα συμφώνου πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογενείας.

Ἡ προσήκουσα λύσις τοῦ προβλήματος τούτου κεῖται ἐν τῷ μέσῳ. Οὐδ' ἡ ἀπόλυτος κοινοκτημοσύνη, οὐδ' ἡ ἀπόλυτος ἰδιοκτημοσύνη. Διὰ τοῦ γάμου ἐπιζητεῖται μὲν ἡ ἐνότης, ἧς ἡ ἐπίτευξις εἶνε τὸ ἄκρον ἄωτον αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς ἀτομικότητος, ἠθικῆς τε καὶ ὑλικῆς. Ἡ γυνή, εἰσερχομένη εἰς γάμου κοινωνίαν, δὲν ἀπόλλυσι τὰ ἐπὶ τῆς περιουσίας δικαιώματα, ὅπως δὲν ἀπόλλυσι καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος. Ἡ περιουσία αὐτῆς προωρίσθη πρὸς ἀνακούφισιν τῶν τοῦ γάμου βαρῶν, αἱ ἐξ αὐτῆς ἄρα πρόσοδοι πρέπει μόνον νὰ ᾧσιν ἀποκλειστικῶς διατεθειμέναι πρὸς τοῦτο· ἐπίσης δὲ καὶ αἱ πρόσοδοι τῆς ἐργασίας τῆς γυναικός, καθ' ὅσον δὲν παραβλάπτεται ριζικῶς αὕτη.

Πᾶσα ἄλλη λύσις δυσχεραίνει μᾶλλον ἢ ὠφελεῖ τὴν οἰκογενειακὴν ἐνότητα καὶ τάξιν. Ἐπὶ τῆς περιουσίας τῆς γυναικός ὁ ἀνὴρ οὐδὲν δύναται νὰ διεδικήσῃ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα ἢ τὸ τῆς διαχειρίσεως μόνον, ἄτε κρεῖττον προπαρεσκευασμένος πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο, τὸ πηγάζον ἐκ τῶν νόμων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῆ πάντῃ ἐλεύθερον τῷ ἀνδρὶ. Δυνατὸν νὰ μὴ ᾔνε κατάλληλος· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δικαιούται ἡ γυνή διὰ τρόπων ὑπὸ τῆς νομοθεσίας καθιερουμένων νὰ παρακωλύσῃ τὸν ἄνδρα τῆς ἐξασκήσεως ἐπιβλαβοῦς δικαιώματος.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν δύναται νὰ ἐξασφαλισθῆ μὲν ἡ ἐνότης τοῦ οἴκου, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ ὑλικὴ αὐτοῦ συντήρησις, τηρούντων τοῦ τε ἀνδρός καὶ τῆς γυναικός τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν αὐτονομίαν, ἄνευ βλάβης ἑκατέρων.

§ 107. Αἱ ἐκ τοῦ Γάμου σχέσεις. — Ἐξουσία τῶν Γονέων.

Ἐκτὸς τῶν ἤδη ἀναπτυχθεισῶν οικονομικῶν σχέσεων ἀναπτύσσον—

ται ἐν τῷ οἴκῳ κατ' ἀνάγκην καὶ ἕτεραι μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ. Ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ δημιουργεῖ καθήκοντα καὶ δικαιώματα μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων, ὧν ἄνευ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἢ νὰ συντηρηθῇ ἡ οἰκογένεια. Πρὸς πραγμάτωσιν ἀρμονίας ἐν τῷ οἴκῳ προϋποτίθεται κατὰ πρῶτον τὸ ὑπέρτατον κῦρος τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ κατίσχυσις τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐπὶ πάσης ὑποθέσεως. Ἐν τῷ διὰ τῆς οἰκογενείας ἐκπροσωπούμενῳ κοινωνικῷ μικροκόσμῳ ὁ μὲν ἀνὴρ ὑποχρεοῦται καὶ ὑπὸ τῶν ἠθῶν καὶ ὑπὸ τῶν νόμων πρὸ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων καὶ τὰνάπαλιν. Ἀλλὰ φέρων τὴν εὐθύνην τῆς τάξεως καὶ τῆς τύχης τοῦ οἴκου μετὰ τῶν καθηκόντων διεκδικεῖ καὶ μείζονα δικαιώματα. Ἐν ἐναντίῳ περιπτώσει ἐκλείπει ἡ σθεναρὰ ἐκείνη δύναμις, ἡ ἀπαιτουμένη πρὸς τήρησιν τῆς οἰκογενειακῆς εὐημερίας. Οὕτως ὁ ἀνὴρ περιβάλλεται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ κύρους, οὗ ἀποτελέσμα ἐστὶν ἡ πατρικὴ ἐξουσία.

Διὰ τῆς ἐξουσίας ταύτης ὁ ἀνὴρ κατίσταται τὸ πρῶτιστον ἔρρισμα τοῦ οἴκου. Κέκτηται πλείονα καθήκοντα τῆς γυναικός, ἀλλὰ τούτου ἔνεκα καὶ μείζονα δικαιώματα. Ταῦτα, ἀπόρρέοντα ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ τε ἠθικοῦ καὶ ὑλικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς οἰκογενείας, ποικίλλουσι κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιόδους. Παρὰ τοῖς ἀρχεγόνοις λαοῖς μέχρι τῶν πρώτων ἱστορικῶν αἰώνων, παρὰ τισὶ δὲ καὶ περαιτέρω, παρ' οἷς κρατεῖ τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ὁ πατήρ, καθὼ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῷ οἴκῳ, εἶνε ὁ ἀπόλυτος κύριος, ἔχων δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχέσεις μεταξὺ ἀνδρὸς, γυναικός καὶ τέκνων κανονίζονται ὑπὸ τῆς νομοθεσίας κατὰ τὰ συμφέροντα τοῦ πρώτου. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ κοινωνία ἐξημεροῦται καὶ ἐκπολιτίζεται, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ πατρικὴ ἐξουσία περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀγάπης, καθιδρύεται δὲ ἡ οἰκογενειακὴ τάξις ἐπὶ τῆς ἰσότητος τῶν δύο φύλων. Ἐνῶ ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ δικαιώματα μόνον ἐξασκεῖ ὁ ἀνὴρ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κοινωνικοῦ ἢ πολιτικοῦ ἐλέγχου, ἤδη ἐπιβάλλονται αὐτῷ καὶ ἀντίστοιχα πρὸς τὰ δικαιώματα ταῦτα καθήκοντα. Δὲν δικαιούται ἤδη ἐν ἀπορίᾳ συντηρήσεως νὰ πωλήσῃ τὸ τέκνον αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος, μίαν τῶν πρώτων πεπολιτισμένου λαοῦ νομοθεσιῶν, τὸ τέκνον, τὸ μὴ τυχὸν τῆς προσηκούσης παρὰ τοῦ πατρὸς ἀνατροφῆς,

δὲν ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ τὰ τροφεῖα, ἐν ᾧ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἐτιμωρεῖτο ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ νόμου.

Ἡ ἐξουσία τῶν γονέων ἀπορρέει ἀπ' αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἅμα καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Ἀργοῦντος τοῦ πατρὸς ἐνεκα θανάτου ἢ ἄλλου ἠθικοῦ καὶ νομικοῦ λόγου, ἀντικαθίστησιν αὐτὸν ἡ μήτηρ, ἅτε συντελέσασα καὶ αὕτη πρὸς σύστασιν τῆς οἰκογενείας, ἐνδιαφερομένη δὲ πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀφεθῶσιν αὐτῇ πλήρη τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνδρός, ἅτε τινὰ τούτων διαφεύγοντα τὴν ἠθικὴν αὐτῆς ἀρμοδιότητα. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἀπόκειται τῇ πολιτικῇ ἀρχῇ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν συγγενῶν νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ οἴκου ὑπὸ τινὰ διεύθυνσιν τῆς γυναικός.

Ἡ ἐξουσία τοῦ πατρὸς εἶνε πνευματικὴ μᾶλλον ἢ νομικὴ, ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἠθικῆς μᾶλλον φύσεως τῆς οἰκογενείας ἢ ἀπὸ τῆς νομικῆς τάξεως· παρ' αὐτὴν δὲ διατελεῖ συμπάρεδρος ἡ τῆς μητρὸς ἐν κατωτέρᾳ μοίρᾳ· ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν συγχρόνως δρῶσαι δύο ἐξουσίαι ἐν τῷ οἴκῳ· οὕτως ἤθελεν ἐπέλθῃ σύγκρουσις καὶ διάστασις πρὸς δυσπραγίαν ἀμφοτέρων· τὴν τοιαύτην τάξιν καθιέρωσεν αὐτῇ ἡ φύσις, ἀποδοῦσα μείζονα φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ρώμην τῷ ἀνδρὶ. Ἀλλ' ὅπως οὗτος διεκδικεῖ μείζονα δικαιώματα, ὑποβάλλεται καὶ εἰς μείζονας προσωπικὰς ὑποχρεώσεις. Αὐτὸς κατ' ἐξοχὴν ὀφείλει νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδείσεως τῶν τέκνων συμφώνως πρὸς τὸν ἠθικὸν τοῦ γάμου σκοπὸν, νὰ δημιουργήσῃ οὐ μόνον χρηστὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐπωφελεῖς παράγοντας τῇ πολιτείᾳ, μὴ δικαιουμένη ἄλλως τε πρὸς τοῦτο νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ τοῦ οἴκου, καθὰ ἐν τισὶ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν συνέβαινε. Τὸ τέκνον διατελεῖ εἰς ἠθικὴν μᾶλλον σχέσιν μετὰ τῶν γονέων ἢ εἰς ὕλικὴν ἐξάρτησιν· εἶνε σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός, συνέχεια τῆς προσωπικότητος αὐτῶν κατὰ πάσας τὰς σχέσεις. Ὡς δ' ἔχει δικαιώματα, οὕτως ἔχει καὶ καθήκοντα.

Ἡ ὑποτέλεια τῶν τέκνων δὲν εἶνε ἰσόβιος· ἐκλείπει δ' αὕτη αὐτοδικαίως ἅμα τῇ τῇ νομίμῳ ἐνηλικιώσει ἐπιτυγχανομένη πνευματικῇ ἀνεξαρτησίᾳ, ὅποτε ἀρχεται καὶ ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ χειραφέτησις, εἴτε μετὰ τὴν διὰ τοῦ γάμου ἀποκατάστασιν τῆς θυγατρὸς, εἴσα-

γομένης εἰς ἄλλην οἰκογένειαν. Ἄλλα τὰ περὶ τούτων ποικίλως κανονίζονται ὑπὸ τῶν νομοθεσιῶν.

Διὰ τῶν τοιούτων γεγονότων διαλύεται κατ' ἀνάγκην ἡ ἀρχικὴ οἰκογένεια, ἀναπτυσσομένων ἐξ αὐτῆς πλειόνων, ἐξ ὧν προελεύσεται σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς ἐνότητος πολλῶν οἰκογενειῶν ἢ πολιτικῆ κοινωνία, ἢ κοινωνία τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους.

§ 108. Ἀποστολὴ τῆς οἰκογενείας.

Ἡ οἰκογένεια, ὡς ἀνελύθη, εἶνε ἡ πρώτη καὶ φυσικωτάτη κοινωνία ἐν τῇ ἐμβρυῶδει αὐτῆς καταστάσει, ἡ ἀφετηρία τῆς ἐξελιξέως τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ δικαίου. Ἐν ταύτῃ ἀπεικονίζεται, λαμβάνουσα τὴν πρώτην ὑπόστασιν, πᾶσα κοινωνία· αὐστηροτάτη κρατεῖ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἀλληλεγγύη, ὑφίστανται δ' ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτῶν βίῳ παράλληλον ἀνέλιξιν καὶ διαμόρφωσιν. Ὅπου ἡ οἰκογένεια ἀκμάζει καὶ κραταιοῦται, ἐκεῖ καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία. Δὲν ὑπάρχει ἠθικώτερον καὶ εὐγενέστερον ταύτης σχολεῖον. Αἱ ὑποθῆκαι τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν πατρίδα, τῆς θυσίας ὑπὲρ μεγάλων καὶ εὐγενῶν σκοπῶν καὶ ἰδεῶν δὲν διδάσκονται τοσοῦτον ἐπιτυχῶς ἀλλαχοῦ, ὅσον ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ἐστία. Ἡ στοργὴ πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα θὰ ἀποκαλύψῃ τὸ αἶσθημα τῆς στοργῆς πρὸς τὴν πατρίδα. Ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ αὐστηρότης θὰ κρατύνῃ τὴν κοινωνικὴν αὐστηρότητα. Ἡ ὑπαρξίς ἄρα αὐτῆς καὶ ἡ κραταίωσις εἶνε ὑπερτάτη ἀνάγκη. Ἡ δὲ ἱστορία διδάσκει ἔκπαλαι διὰ μεγάλων σημείων καὶ παραδειγμάτων, ὅτι πρὶν ἢ ἐπιστῆ τὸ τέλος κοινωνίας τινός, εἶχον ἐκδηλωθῆ ἤδη πρότερον τὰ φονικὰ συμπτώματα τῆς προσεχοῦς καταστροφῆς ἐν τῇ διαφθορᾷ καὶ τῇ ἐξαντλήσει, ἐν τῇ ἀμφισβητήσει καὶ τῇ ἀρνήσει τῆς οἰκογενείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Κληρονομία.

§ 109. Φύσις καὶ ἔννοια τῆς Κληρονομίας.

Ἡ οἰκογένεια ὡς φυσικὴ ἐνότης δὲν εἶνε αἰωνία· τὰ ταύτην ἀποτελοῦντα μέλη ἐκλείπουσι διὰ τοῦ θανάτου, ὑποχωροῦντα εἰς τὴν ὀπίσθεν ἐρχομένην νέαν δημιουργίαν. Γενεὰ ἔρχεται καὶ γενεὰ παρέρχεται. Ἐν τούτοις ὡς κοινωνικὸν αὕτη καθεστώς, ποικίλας παράγον ἐννόμους σχέσεις, δὲν ἐκλείπει παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπερχομένας μεταβολὰς καιρῶν τε καὶ ἀνθρώπων. Οὕτως αὕτη δὲν διαλύεται ἠθικῶς διὰ τοῦ θανάτου τῶν δημιουργησάντων προσώπων· ἡ ὑπόστασις αὐτῆς ἐξακολουθεῖ, ἄρα καὶ τὸ δίκαιον, συνεχιζόμενον ἐν τῇ ἐξ αὐτῆς σχηματιζομένη μιᾷ ἢ πλείοσιν οἰκογενείαις. Διηνεκῆς ἐξακολουθεῖ ἡ σχέση ἀνιόντων πρὸς κατιόντας, γονέων πρὸς τὰ τέκνα. Τὸ αἷμα αὐτῶν, ὁ χαρακτήρ, ἀναγεννῶνται ἐν τῷ τέκνῳ. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς φυσικὸς ὀργανισμός, φθείρεται, θνήσκει· ἀλλ' ὡς ἠθικὸν πρόσωπον, οὐδέποτε ἐκλείπει· ἐπὶ τῆς τοιαύτης δ' ἀθανασίας ἐρείδεται ἡ ἀνθρωπότης. Ἀποτελοῦσα διηνεκῆ, ἀτελεύτητον ἄλυσιν ὄντων, τὴν αὐτὴν ἐχόντων φύσιν, ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐμπνεομένων αἰσθημάτων καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν κινουμένων ἐλατηρίων, τὰ αὐτὰ ἐπιδιωκόντων ιδεώδη, παρίσταται ἀείποτε ἡ αὐτή, ἐνιαία. Τὰ τέκνα συνεχιζοῦσι τοὺς γονεῖς· εἶνε ἡ περαιτέρω παράστασις αὐτῶν ἐν τῇ ἐξελιξεί τοῦ βίου· κατ' ἀκολουθίαν ὑπείσρχονται αὐτοδικαίως εἰς τὰς σχέσεις αὐτῶν, χωρὶς νὰ προέλθῃ ἐκ τούτου διατάραξις τῆς κοινωνικῆς εὐκοσμίας. Ὁ γονεὺς ἀποθνήσκει. Τίς δύναται ν' ἀξιῶσῃ μείζονα, φυσικώτερα, λογικώτερα δίκαια τοῦ προσώπου, τοῦ ὄντος πράγματι σαρκὸς ἐκ τῆς σαρκὸς τοῦ ἐκλιπόντος; Οὕτω συνεχιζέται ἡ οἰκογενειακὴ καὶ μετ' αὐτῆς ἡ κοινωνικὴ ἐνότης.

Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐξεταζομένη ἡ κληρονομία, ἐρείδεται ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Δι' αὐτῆς δηλοῦται οὕτως ἢ ἄλλως ἡ ἐνδόμυχος βούλησις τοῦ θνήσκοντος, ἢ τὴν φυσικὴν γνησιότητα καὶ τὸν λόγον οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ καὶ ἢν ὑποχρεοῦται ν'

ἀναγνώριση ἢ κοινωνία. Σκοπὸς τῆς οἰκογενείας εἶνε σὺν τοῖς ἄλλοις ἢ παιδεύσεις, ἢ ἀνατροφή τῶν τέκνων, τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ὑποστηκόντως ἢ διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς οἰκογενειακῆς τάξεως καὶ μετὰ θάνατον τῶν γονέων, τῆς κληρονομίας.

Ἡ κληρονομία ἄρα, ὅπως καὶ ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ οἰκογένεια, εἶνε μία τῶν οὐσιωδেষτάτων βάσεων τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς μονιμότητος τῆς κοινωνίας· μεταξὺ αὐτῶν ὑφίσταται ἀναγκαῖα σχέσις καὶ ἀλληλεγγύη. Ὁ εἰς θεσμὸς δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἄνευ τῶν ἐτέρων. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἤθελεν ἐκλίπη ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων πᾶσα ἀμοιβαία στοργὴ καὶ πᾶν διαφέρον, ἐγκαταστῆ δὲ ὡς νόμος τὸ δόγμα τοῦ κοινοτέρου καὶ εὐτελεστέρου συμφέροντος.

§ 110. Συζητήσεις περὶ τοῦ δικαίου τῆς Κληρονομίας.

Ἡ κληρονομία, παρανοηθεῖσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ νῦν οὔσα τὸ ἀντικείμενον πολλῆς ἀντινομίας τῶν τε φιλοσόφων καὶ τῶν νομοδιδασκάλων, τῶν μὲν ἐξεταζόντων αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ φυσικοῦ, τῶν δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ θετικοῦ δικαίου. Πολλοὶ τούτων ἀρνοῦνται τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας, παραδεχόμενοι ὅτι τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου ἀπόλλυνται ἅμα τῷ θανάτῳ. Μετὰ τῆς ζωῆς ἐκλείπει ἡ προσωπικότης καὶ ἡ ἐλευθερία, ἄρα καὶ τὸ ἐκ τούτων δίκαιον.

Ὁ Μοντέσκιος παραδόξως ἔγραψε περὶ τῆς κληρονομίας τὸ λογικὸν τοῦτο ἀίνιγμα : « Ὁ φυσικὸς νόμος ἐπιβάλλει τῷ πατρὶ νὰ τρέφῃ τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, ἀλλὰ δὲν τὸν ὑποχρεοῖ καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ κληρονόμους ». (1)

Ἄλλοι συγγραφεῖς ἐρμηνεύουσιν ἐπίσης τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας διαφόρως. Κατὰ τοὺς μὲν, θνήσκοντος τοῦ πατρός, ἡ περιουσία καθίσταται ἀδέσποτος, ἀποσβεσθέντος παντὸς ἐπ' αὐτῆς δικαιώματος. οἱ πλησιέστατοι ἄρα συγγενεῖς, οἱ παρὰ τὴν μόρσιμον κλίνην ἰστάμενοι, καθίστανται αὐτοδικαίως κύριοι δυνάμει τοῦ δικαίου τῆς καταλήψεως. Ἄλλ' οὕτως εἶνε δυνατὸν ἢ πρώτη τυχούσα νοσοκόμος, ὅστις δῆποτε θεράπων νὰ καταστῆ κληρονόμος ἐπὶ τῷ λόγῳ μόνον, ὅτι δὲν ἐτύγχανε παρὰ τὴν κλίνην τοῦ θνήσκοντος, ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν, τὸ τέκνον αὐτοῦ. Ἄλλος νομικὸς συγγραφεὺς ὀρίζει τὸ

(1) Esprit des Lois L. XXVI, ch. 6.

δίκαιον τῆς κληρονομίας ὡς ἀποζημίωσιν τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ δουλείᾳ, ἣν ὑπέστησαν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, τούτου δ' ἕνεκα ταῦτα ἀποκαθίστανται ἐν τῇ κυριότητι τῆς περιουσίας, ἣν δι' αὐτῶν ἐκτήσατο ὁ πατήρ. Ἡ θεωρία αὕτη, ἀναμιμνήσκουσα τὰς περὶ οἰκογενείας καὶ ιδιοκτησίας ἀρχὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, οὔτε λογικὴ εἶνε, οὔτε ἐπὶ τῶν δεδομένων θεμελιούται. Βεβαίως, κατὰ τὸ δίκαιον τοῦτο, τοῦ πατρὸς ὄντος ἀπολύτου διευθυντοῦ τῆς περιουσίας, ἦτο αὕτη ἐνιαία ἡ τῶν τέκνων περιουσία ἀνῆκεν, ἐκτὸς ἐξαιρετικῶν περιστάσεων, εἰς τὸν πατέρα, οὐ ἄρα ὀνήσκοντος, περιήρχετο αὕτη εἰς τὸν νόμιμον κληρονόμον καὶ διάδοχον τῶν δικαιωμάτων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τοῦ δικαίου τῆς κληρονομίας αἶρει αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἠθικὴν μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνων σχέσιν, τὴν ἐνότητα τῆς οἰκογενείας, θεμελιούσα τὸ δίκαιον αὐτῆς ἐπὶ τῆς φυσικῆς μόνον ὑπεροχῆς καὶ ἐπὶ τῶν πρόσκαιρων σχέσεων.

Δικαιότερον ἰσχυρίσθη ὁ Γρότιος, ὅτι τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐλευθέρως τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως, κατ' ἀκολουθίαν τοῦ δικαίου πρὸς διάθεσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ· ἂν δὲ ζῶν ἐκωλύθη νὰ πράξῃ τοῦτο ἐξ ἀνωτέρων τῆς βουλήσεως γεγονότων, εἶνε δίκαιον, ἵνα ὁ νόμος ἐπιτρέψῃ τὴν διάθεσιν αὐτῆς, λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν βούλησιν τοῦ πατρὸς, ἥτις κατὰ φυσικὸν λόγον ἐν οὐδεμιᾷ περιστάσει ἦτο δυνατόν νὰ τεθῇ ὑπὸ συζήτησιν. (1)

Ὅταν περὶ θεμελιωδестаτοῦ θεσμοῦ ἐγείρωνται τοιαῦται ἀντινομίαι καὶ συζητήσεις, δηλοῖ τοῦτο τὸ μὲν τὴν ζωτικότητα αὐτοῦ, τὸ δὲ τὴν κοινωνικὴν σημασίαν. Ἡ κληρονομία, στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενείας, ὑπέστη τὰς αὐτὰς συζητήσεις, ὅτε μὲν πολεμηθεῖσα ὡς θεσμὸς αὐθαίρετος, ὅτε δὲ ἀναγνωρισθεῖσα ὡς ὑπόστασις τοῦ δικαίου τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τοῦ προσώπου καὶ μετὰ θάνατον ἐξακολουθοῦντος.

Ἡ τοῦ Γροτίου θεωρία εἶνε ἡ φυσικωτέρα. Ἡ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶνε ἀναμφισβήτητος, μηδαμῶς διασπασμένης τῆς ἱστορικῆς ἀλύσεως αὐτοῦ. Ἡ δὲ κληρονομία λειτουργεῖ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς ἐνότητος, μηδέποτε δημιουργουμένου νέου αὐθυποστάτου καὶ ἀνεξαρτήτου κόσμου διὰ τῆς ἐκλείπουσας ἐνεργείας τοῦ ἐνὸς καὶ τῆς ἀρχομένης ζωῆς καὶ δραστηριότητος τοῦ ἑτέρου. Ὁ

(1) Libr. II, cap. I § 3.

βίος εἶνε διηνεκῆς μεταμόρφωσις, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν παραμένουσιν οἱ αὐτοὶ τύποι. Ὁ πατὴρ βλέπει διαιωνιζομένην τὴν μορφήν ἑαυτοῦ ἐν τῇ μορφῇ τοῦ τέκνου. Τούτου ὑφισταμένου, τίς δύναται ν' ἄρνηθῇ τὸν δικαιολογικὸν λόγον τῆς κληρονομίας, ὡς ἐμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ, οὐχὶ δὲ κατὰ συνθήκην ἢ ἀυθαίρετως ὑφισταμένης;

Ἡ ἄρνησις τῆς κληρονομίας συνεπάγεται ἀμέσως αὐτὴν τὴν ἄρνησιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ιδιοκτησίας. Τίς ἐργασθήσεται, ἀφοσιωθήσεται δὲ ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, γινώσκων ὅτι ἡ ἐργασία θέλει καταστῆ μετὰ θάνατον κτῆσις καὶ ἐντρύφημα τοῦ πρώτου καταλαβόντος, ἀτόμου ἢ συνόλου, τὸ δὲ τέκνον, μεθ' οὗ διήλθε τὰς ἡμέρας τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς δυστυχίας, οὐδὲν μέλλον νὰ ἐξασκήσῃ δίκαιον ἐπὶ τῆς πατρῴας κληρονομίας, διαχωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ μετὰ θάνατον; Ἀλλ' ὁ χωρισμὸς οὗτος θέλει ἐκδηλωθῆ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου· πρὸ τῆς διαλύσεως τῆς οἰκογενείας διασπασθήσονται οἱ δεσμοὶ αὐτῆς· ἀποσύνθεσις ἄρα μᾶλλον ἢ ὁμόνοια τῶν ἀνθρώπων, ἀδιαφορία καὶ ὑποψία. Τὸ τέκνον θέλει ἐπιβάλλῃ ἴσως ἐν δεδομένη στιγμῇ ἀνόσιον κατὰ τοῦ πατρὸς χεῖρα ἐν τῇ σπουδῇ τῆς καταλήψεως τῆς περιουσίας, πρὶν ἢ τολμηρότερος ἄλλος καὶ εὐτυχέστερος ἀποπειραθῇ τοῦτο, εἴτε ὡς υἱός, εἴτε ὡς συγγενῆς, εἴτε ξένος, ἀδιαφορῶν ἐπὶ τοῖς δικαίοις τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενείας, ἀφοῦ πρώτη ἡ κοινωνία παραγνωρίζει αὐτὰ καὶ παραβιάζει.

§ 111. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ δικαίου τῆς Κληρονομίας.

Ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελιξεί τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας παρηκολούθησε τὸ δίκαιον τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ιδιοκτησίας. Οὕτω παραλλήλως τούτοις διεμορφώθη, ὅτε μὲν κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου, ὅτε δὲ τοῦ οἰκογενειακοῦ συμφέροντος καὶ ὅτε τοῦ πολιτικοῦ, βραδέως κατισχυσάσης τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος.

Ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τοῦ βίου τῶν κοινωνιῶν ὁ κατ' ἐξοχὴν δεσμὸς αὐτῶν εἶνε ἡ ἰσχὺς· τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, τὸ δίκαιον τῆς ἀρπαγῆς αἶρει συνήθως τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐνότητα τῆς οἰκογενείας. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ ἐνότης αὕτη ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς τάξεως, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ κληρονομία. Ἐν τῇ νῦν ταύτῃ περιόδῳ κρατεῖ ἰδίᾳ τὸ οἰκογενειακὸν συμφέρον. Τὸ ἄρρεν φέρει ἐν τῷ

μέλλοντι τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, συνεχίζον τὸν ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας· εἰς τοῦτο ἄρα προσήκουσι τὰ ἐπὶ τῆς κληρονομίας δίκαια· ἀλλὰ προκρίνεται πάντων ὁ πρωτότοκος, τὸ δὲ θῆλυ οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα κέκτηται δίκαια. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς οἰκογενειακῆς ἐνότητος ἐπιφαίνεται ἐν ἀπάσῃ σχεδὸν τῇ ἀρχαιότητι. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἡ κληρονομία ἀνήκει κατὰ πρῶτον εἰς τὰ ἄρρενα, τὰ δὲ θήλεια ἐξαιροῦνται. Τὸ ἄρρεν τέκνον ὑποκαθίσταται εἰς τὸν πατέρα, ἅτε δικαιούμενον κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν προσφορὰν τῶν νεκρικῶν θουσιῶν, δι' ὧν συνδέεται ἔτι ὁ θανὼν πρὸς τοὺς ζῶντας. Ταῦτα κρατοῦσι καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Ἰῶν ὑπαρχόντων, ἀποκληροῦνται αἱ θυγατέρες, ὁ δὲ πρωτότοκος λαμβάνει τὸ διπλοῦν, ἅτε συνεχίσων τὴν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός ἐκλιποῦσαν πρὸς στιγμὴν οἰκογενειακὴν ἐνότητα. Παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐπίσης τὸ θῆλυ οὐδέποτε ἀνῆλθεν εἰς τὴν ὑπέροχον τοῦ ἀνδρός θέσιν, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς πεπολιτισμέναις Ἀθήναις ἡ γυνὴ ὑστερεῖ τοῦ ἀνδρός. Ἐλλείποντος τοιοῦτου ἀπὸ τῆς οἰκογενείας, καλεῖται αὕτη ἐπίκληρος μόνον, φαινομενικὴ κληρονόμος, τῶν πραγματικῶν δικαίων ἀνηκόντων εἰς τὸν πλησιέστατον τῶν συγγενῶν, δυνάμενον ἐκ τοῦ νόμου ν' ἀπαγάγῃ αὐτὴν καὶ νυμφευθῇ· ἂν δ' αὕτη συνέδεσε μετ' ἄλλου γαμικὸν συμβόλαιον, τοῦτο αὐτοδικαίως διελύετο. Ἀνάλογα κρατοῦσι καὶ ἐν Ρώμῃ· ὑπὸ τὴν οἰκογένειαν ἐνοεῖτο ἐνταῦθα ἡ αὐστηρὰ ἐκείνη ἐνότης, ἣτις ἀπορρέουσα ἀπὸ τοῦ πατρός, περιελάμβανεν ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτῆς πάντας τοὺς κατιόντας, οὐ μόνον τοὺς ἐξ αἵματος, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰσποιουμένους· ὑπέροχον ἦτο τὸ κῦρος τοῦ πατρός, δυναμένου αὐθαιρέτως ν' ἀποκληρώσῃ τὸ ἐξ αἵματος τέκνον χάριν τοῦ εἰσποιήτου. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἐγωιστικὴ σύλληψις τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας ἐχαλαρώθη. Ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς στωϊκῆς καὶ χριστιανικῆς ἰσότητος ἐπῆλθον οὐσιωδέσταται ἀλλοιώσεις ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ ὑπὲρ τῆς οἰκογενειακῆς δικαιοσύνης, διὰ τοῦ Πραιτόρος τὸ πρῶτον, εἶτα δὲ διὰ τῶν χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων, θεσπισάντων εὐρύτερον τὰ κατὰ τὴν κληρονομίαν. Τὸ αἰώνιον δίκαιον δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου. « Τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι ὑπὸ ἐνός, τοῦ θείου· κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον, ὅποσον θέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίγνεται », ἔλεγεν ὁ Ἡράκλειτος. Οὕτως ὁ θεὸς

νόμος τῆς ἰσότητος εἰσδύει εἰς τὰ κληρονομικὰ καθεστῶτα, τροποποιῶν αὐτὰ ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης.

Μετὰ τὸ πλήρες κράτος τοῦ Χριστιανισμοῦ τὰ νέα ἱστορικὰ ἔθνη ἐμμένουσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς ἀνισότητος, ἐκδηλουμένης ἰδίᾳ διὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν πρωτοτοκίων, ἀλλ' ἡ ἰσότης θριαμβεύει ἐπὶ τέλους. Ἐν τῇ συνειδήσει τῆς νέας κοινωνίας τελεῖται ριζικὴ ἐπανάστασις, ἐπιδρώσα ἐφ' ἀπάντων τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, τροποποιούσα αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον καὶ ἐλευθεριώτερον, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς κληρονομίας.

§ 112. Κριτικὴ ἀνάλυσις τοῦ θεσμοῦ τῶν Πρωτοτοκίων.

Καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅποτε ἀνεγνωρίσθη τὸ δίκαιον τῆς ἰσότητος ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐθεωρήθη ἀναγκαῖος πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν τάξιν καὶ ἐνότητα ὁ θεσμὸς τῶν πρωτοτοκίων, μειζόνων δικαιωμάτων μέλους τινὸς τῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ὁ Τιμαριωτισμὸς ἰδίᾳ ἀνεβίβασε τὸν θεσμὸν τοῦτον εἰς κοινωνικὸν σύστημα, κρατοῦν μᾶλλον ἢ ἡττον μέχρι τῆς σήμερον ἔχον πολλαχοῦ, πολλοὺς ὑπερμάχους.

Οἱ ὑπ' αὐτῶν φερόμενοι λόγοι εἶνε πολλοί, ἀλλ' οἱ κυριώτατοι εἶνε οἱ ἀκόλουθοι.

Ἐπὶ τὸ σύστημα τῆς κληρονομικῆς ἰσότητος τὰ τέκνα, γινώσκοντα, ὅτι δὲν θέλουσι στερηθῆ μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς τῆς περιουσίας αὐτοῦ, θέλουσι διέλθῃ τὴν νεότητά ἀμερίμνως, ἐνῶ ὑπὸ τὸ ἀντίθετον σύστημα, κατανοοῦντα, ὅτι ὀφείλουσιν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου νὰ πορισθῶσι τὸν ἄρτον τῆς ὑπάρξεως, θέλουσιν ἀναπτύξῃ ἐν καιρῷ πάσας τὰς δυνάμεις πρὸς ἀσφαλῆ ἀποκατάστασιν ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐκτὸς τούτου ὁ πρεσβύτατος τῶν ἀδελφῶν, ἐφ' ὃν λαγχάνει ὁ κληρὸς τῶν πρωτοτοκίων, διατηρῶν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν πατρικὴν οὐσίαν καὶ ἀναπτύσσων αὐτὴν προσηκόντως, δύναται, χρείας ἐπιστάσης, νὰ προσέλθῃ ἐπίκουρος τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν, στερουμένων, τοῦ αἰσθηματος τῆς οἰκογενειακῆς ἀλληλεγγύης μηδέποτε ἀλλοιουμένου. Οὕτως ὑφίσταται ἀείποτε ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἀποθεματικὸν κεφάλαιον ὑπὸ τὴν διαχείρισιν τοῦ πρεσβυτέρου, συντελεστικὸν μὲν πρὸς τὴν εὐημερίαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ θεραπευτικὸν παντὸς ὑψηλοῦ καὶ γενναίου ἐν τῷ βίῳ, τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων.

Ἐτερον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἴσης διανομῆς τῆς ἰδιοκτησίας εἶνε ἡ ἄκρα αὐτῆς διαίρεσις, ὀλεθρία ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἅτε παρακωλύουσα πᾶσαν σπουδαίαν γεωργικὴν ἐργασίαν, συντελοῦσα δὲ εἰς τὴν δυσανάλογον πρὸς τὰ οἰκονομικὰ μέσα τῆς κοινωνίας αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ, οὗ ἔνεκα ἀθλιότης καὶ κακοδαιμονία.

Ἐν πρώτοις ὡς πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν μὴ μετεχόντων τῆς κληρονομίας. Βεβαίως ἡ ἀνάγκη, ἡ στενοχωρία εἶνε ἰσχυρότατα ἐλατήρια πάσης τέχνης, ἐνίσχυσις δὲ τῆς πνευματικῆς εὐφυΐας· τὰ αἷτια ταῦτα καθιστᾷσιν ἴσως τὰ ἀπόκληρα τέκνα μεγάλους ἐπιστήμονας ἢ βιομηχάνους, ἀκαταβλήτους ἐργάτας ἐν τῷ σταδίῳ τῆς δράσεως. Τούτου οὕτως ἔχοντος, διατί νὰ μὴ στερηθῇ τῆς δυνάμεως ταύτης καὶ ὁ πρεσβύτερος, καθισταμένης αὐτῷ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἀφορμῆς κακοδαιμονίας; Ἄλλὰ προσθέτουσιν, ὅτι ὁ πρεσβύτερος, ἀφθονῶν μέσων, δὲν θέλει ὀκνήσῃ νὰ ὑποστηρίξῃ ἀποροῦντας ἀδελφούς. Πιθανῶς, πλὴν τοῦτο δὲν συμβαίνει πάντοτε. Ἡ ἀνισότης τῆς περιουσίας συνεπάγεται τὴν ἀνομοιότητα ἐν τῇ ἀνατροφῇ, ἐν ταῖς κλίσεσιν, οὕτω δ' ἀναπτύσσεται ἀμέσως παρὰ μᾶλλον καὶ τῇ αὐτῇ οἰκογενεῖα διάστασις, προβαίνουσα ἐπὶ τέλους μέχρις ἀπεχθείας καὶ μίσους· προκαλοῦνται ἔριδες καὶ ρήξεις, ὧν ἀποτέλεσμα ἔσται ἡ χαλάρωσις μᾶλλον ἢ ἡ σύσφιγξις τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν.

» δεινὴ τις ὕργη καὶ δυσίατος πέλει,
ὅταν φίλοι φίλοισι συμβάλλωσ' ἔριν ».

Ὁ προνομιοῦχος ἀδελφός, ἐγωῖστῆς καθιστάμενος, θέλει ζητήσῃ νὰ ἐξασκήσῃ τυραννικὸν κράτος ἐπὶ τῶν πενομένων ἀδελφῶν· ἀλλ' οὗτοι ἀδικούμενοι, θ' ἀποστῶσιν ὡς τάχιστα τῆς ἀρχικῆς οἰκογενείας, ἵνα δημιουργήσωσι νέας, ἐνσταλάξωσι δ' εἰς αὐτὰς τὸ δηλητήριο τοῦ ἀσβέστου μίσους.

Οἱ ἀπολογηταὶ τῶν πρωτοτοκίων βλέπουσιν ἐπίσης ἐν τῇ διαίρεσει τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας τὴν ἐκ τῆς ἀτελοῦς καλλιεργείας ἐλάττωσιν τῶν προσόδων, ἄρα τὴν κοινωνικὴν δυσπραγίαν ἐκ τοῦ τοιούτου συστήματος, μὴ ἐπαρκούσης τῆς γῆς πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων χώρας τινός ὡς ἐκ τῆς πλημμελοῦς παραγωγῆς, ἣν συνεπάγεται ἡ φαύλη τοῦ ἐδάφους καλλιέργεια. Ἄλλ' ἡ πείρα μαρτυρεῖ τὰ ἐναντία. Δὲν ἀναπτύσσει τὴν παραγωγὴν τὸ ἀποκλειστικὸν σύστημα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, ἀλλὰ σύνθετόν τι κράμα μικρᾶς καὶ μεγάλης. Οἱ

μεγάλοι γαιοκτήμονες τῇ ἀρωγῇ τῆς ἐπιστήμης πολλοὺς δύνανται βεβαίως νὰ μεταχειρισθῶσι τρόπους πρὸς ἀνυσιμωτέραν καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους· πρὸς τούτοις δὲ διὰ μηχανῶν, ὧν δὲν δύναται νὰ γείνη χρῆσις ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ὑφίσταται χρεία ὀλιγωτέρων βραχιόνων, τοῦ ἐργάτου δυναμένου νὰ ἐξασκήσῃ ἀλλαχοῦ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, οὕτω δ' ἀναπτυχθῇ ἐπὶ μᾶλλον ἢ τε ἐργασία καὶ ἡ παραγωγή. Βεβαίως οὕτω φαίνεται κρείττων ἢ μεγάλη τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἀλλὰ παραβαλλομένων τῶν πλεονεκτημάτων τῆς μικρᾶς, εἶνε προτιμότερα αὕτη. Ἐνῶ ὑπὸ τὸ πρῶτον σύστημα οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων χώρας τινός, ἀποροῦντες μέσων πρὸς κατεργασίαν τῆς γῆς, ἀναγκάζονται νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἐργασίαν, καθιστάμενοι ἐπὶ τέλους μηχανικὰ ὄργανα, ὑπὸ τὸ δεύτερον ἀναπτύσσουσι μᾶλλον τὰς δυνάμεις αὐτῶν, σωφρονέστεροι καθιστάμενοι καὶ ἀνυσιμώτεροι πρὸς τὸν τοῦ βίου σκοπὸν. Οἷα διαφορὰ μεταξὺ τοῦ γεωργικοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ! ὁ πρῶτος, τέκνον τῆς φύσεως, ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς γῆς, ἣν δύναται διὰ φιλοπονίας καὶ φειδοῦς ν' ἀναπτύξῃ, εἶνε νηφάλιος, φίλος τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐκοσμίας, παράγων τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας· ἐν παντὶ ἐθνικῷ κλύδωνι, ἐν πάσῃ πολιτικῇ κρίσει ἔσται πρόθυμος ὑπερασπιστὴς τῶν συμφερόντων τῇ πατρίδι καὶ ἐν ἀμύνη καὶ ἐν προσβολῇ. Τοῦναντίον δ' ὁ βιομήχανος ἐργάτης, ὁ ἀπόκληρος οὗτος ἀποχειροβίωτος, ξένος πρὸς τὴν γῆν, ἥτις διὰ τὸν γεωργὸν εἶνε μήτηρ, περὶ τοῦ ἄρτου μόνον μεριμνῶν καὶ τῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας, βλέπων περὶ ἑαυτὸν εὐαρίθμους διαβιοῦντας ἐν ραθυμίᾳ καὶ χλιδῇ ἐκ τῶν προϊόντων τοῦ ἰδρώτος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐργασίας, αὐτὸς μηδεμίαν ἔχων ἄνεσιν καὶ τέρψιν, κύπτων ὑπὸ τὸ βᾶρος τῶν δαπανῶν τῶν μεγάλων πόλεων, ἔρμαιον καθιστάμενος τοῦ κοινωνικοῦ μίσους, ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν πάσης νεωτεριστικῆς Σειρῆνος, ὑπισχνουμένης κρείττονα μοῖραν, οὕτω δὲ καθίσταται πιστὸς στρατιώτης τῆς ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος, ἄτε ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ἀδικίας.

§ 113. Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τῶν ἀνιόντων.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Κληρονομίας νοεῖται ἡ διαδοχὴ τῶν κατιόντων. Ὁ συνεχίζων τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ πατρὸς δικαιοῦ-

ται εἰς τὴν κτῆσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Εἶνε φυσικὸς νόμος τὰ τέκνα νὰ κλείσωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν γονέων, ἐν τούτοις οὐχὶ σπανίως συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐλλειπόντων κατιόντων, καταλαμβάνουσι τὴν καταληφθεῖσαν περιουσίαν οἱ ἀνιόντες. Ἐν τίνι δικαίῳ; Ὑπάρχουσιν ἀντινομίαι περὶ τούτου. Κατὰ τινας, οἱ γονεῖς, ἄτε συντελέσαντες εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων, δικαιοῦνται ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν οἷον ἐπὶ ἀντι ἀποζημιώσεως· κατ' ἄλλους δικαιοῦματι τοῦ δεσμοῦ τοῦ αἵματος. Ἄλλ' οὐδεμία ἀμφοτέρων τῶν γνωμῶν δικαιολογεῖται, διότι ἐξίσου δὲν ἀνατρέχουσιν εἰς τὴν φυσικὴν ἀρχὴν τῆς οἰκογενειακῆς ἐνότητος. Μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, ὑφίσταται πλήρης σύνδεσμος καὶ ἀλληλεγγύη. Ὁ λόγος ἄρα, καθ' ὃν ἐκλείποντος τοῦ πατρὸς μεταβιβάζεται ἡ περιουσία εἰς τὸ τέκνον, ὑφίσταται καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιστάσει, περιερχομένης αὐτῆς εἰς τὸν στενότερον πάντων μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένον, εἰς τὸν πατέρα. Ἀλλὰ καὶ τούτου ἐκλείποντος, δὲν διαλύεται τέλος ἡ οἰκογένεια· καταλαμβάνουσι τὴν περιουσίαν οἱ φυσικῶς ἐγγύτεροι μέχρις ὠρισμένου βαθμοῦ. Μηδενὸς δὲ συγγενοῦς ὑφισταμένου, καταλαμβάνει τὴν περιουσίαν ἡ πολιτεία, ὁ δημόσιος θησαυρὸς (*fiscus post omnes*), τὸ ἠθικὸν ἐκείνο πρόσωπον, τὸ μετὰ τὴν οἰκογένειαν μᾶλλον συνδεδεμένον πρὸς τὸν θανόντα.

§ 114. Περὶ τῆς ἐκ διαθήκης κληρονομίας

Ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομία εἶνε ὁ φυσικώτερος τύπος τῆς κληρονομίας. Δι' αὐτῆς ἀναγνωρίζεται ἡ φυσικὴ διαδοχὴ τῶν συγγενῶν, δικαιουμένων νὰ καταλάβωσι τὴν περιουσίαν τοῦ θανόντος. Ἐν τούτοις οὗτος δύναται καὶ πρὸ τοῦ θανάτου νὰ διαθέσῃ αὐτὴν κατὰ βούλησιν. Ἐπὶ τοῦ δικαίου δὲ τούτου στηρίζεται ἡ ἐκ διαθήκης κληρονομία, πλεον ἢ ἀπαξ ἀμφισβητηθεῖσα, ὡς ἐπ' οὐδενὸς στηριζομένη φυσικοῦ λόγου, ἀλλ' ἐπὶ νομικοῦ πλάσματος, ὀφείλουσα ἄρα νὰ ἐκλίπη.

Οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ δὲν ἔγνωσαν τὸν θεσμόν τοῦτον, ὅστις βραδέως ἀνεπτύχθη ἐν τῇ νομοθεσίᾳ. Ἐκ τούτου συγγραφεὺς τις διήρесе τοὺς λαοὺς ἐν τῷ θεσμῷ τῆς διαθήκης εἰς ὑλιστὰς καὶ πνευματιστάς, εἰς τοὺς μὴ πρεσβεύοντας ἀθανασίαν ψυχῆς, παραδεχομένους ἄρα τὴν πλήρη καταστροφὴν μετὰ θάνατον καὶ εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτήν,

ἐλευθέραν ἄρα ἔχουσιν τὴν αὐτῆς βούλησιν. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δύναται νὰ διαθέσῃ τὰ κατ' αὐτὴν καὶ μετὰ θάνατον. Οὕτω, κατὰ Λεϊβνίτιον, αἱ ἐν τῷ βίῳ πράξεις αὐτῆς ἔχουσιν ἰσχὺν καὶ μετὰ θάνατον, τῶν νεκρῶν δικαιουμένων ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἣν δύναται νὰ κληροδοτήσῃ κατὰ βούλησιν.

Ἡ πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἐκ διαθήκης κληρονομίας ἀναζήτησις τῆς ἀθανασίας ἢ μὴ τῆς ψυχῆς ἔχει τὸ σχολαῖον. Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα εἶνε οὐσιωδέστατον, καθὼς ἀφορῶν εἰς αὐτὴν τὴν ἐλευθέραν βούλησιν, τὸ ἐν τῷ μέλλοντι κῦρος αὐτῆς. Ἡ ἄπαξ γενομένη ἐκδήλωσις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως δὲν ἰσχύει διὰ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, εἴτε ζῶντος, εἴτε μὴ τοῦ προσώπου, καταστρέφεται ἄρα αὕτη ἅμα τῇ καταστροφῇ τοῦ ἀνθρώπου; Ἀλλά, κατὰ τὴν λογικὴν ταύτην, μεταξὺ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος ἢ τοῦ μέλλοντος οὐδεμίαν ὑφίσταται σχέσις καὶ ἀλληλεγγύη, οὐδεὶς ἠθικὸς δεσμός, συνδέων τὴν μίαν γενεὰν μετὰ τῆς ἀπωχημένης. Τοῦτο δ' ἀντικρὺς ἀντιφάσκει πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ μία γενεὰ κληρονομεῖ καὶ συντελεῖ τὸ ἔργον τῆς προτέρας, ἀναγνωρίζει ἄρα τὸ ἔργον τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως. Αὕτη εἶνε σεβαστὴ καὶ ἐν ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον· δὲν δικαιούται δὲ ν' ἀμφισβητήσῃ αὐτὴν ἡ νομοθεσία, ἄλλως ἢθελεν ἐπέλθῃ ἡ ἄρνησις τοῦ ἐνεστώτος κατὰ τοῦ ἔργου τοῦ παρελθόντος. Ἡ μνήμη τοῦ ἀνθρώπου, ὡς δρώντος παράγοντος ἐν τῷ βίῳ, δὲν ἐκλείπει, οὐδ' ἀφανίζεται, ἢ δ' ἐνέργεια αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ ἀνθρωπότης εἶνε μία καὶ ἀδιαίρετος ἐν μέσῳ τῶν μεταμορφώσεων αὐτῆς, ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἰδίαν βούλησιν μεταβαίνουσα εἰς νέαν δημιουργίαν κατὰ τὰς παραδόσεις καὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ παρελθόντος.

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ διαθήκη ἐκπροσωπεῖ κατάστασιν πολιτισμοῦ, ἀναγνωριζομένης τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως. Ἐπρεπε νὰ ἐμφανισθῇ ὁ Σόλων ἐν Ἀθήναις πρὸς καθιέρωσιν τοῦ δικαίου τῆς διαθήκης, ὑφισταμένου ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐλευθέρου λαοῦ. Ἀλλ' ἡ διαθήκη, εἰ καὶ ἐκδηλοῖ τὴν αὐτόνομον βούλησιν τοῦ θανόντος, δὲν ἀφίεται ἐλευθέρᾳ ὑπὸ τῆς νομοθεσίας. Ἐνεκα παθολογικῶν αἰτίων δυνατὸν πολλάκις νὰ πλανηθῇ ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὰς ὑστάτας αὐτοῦ στιγμάς, ἡ διαθήκη ἄρα δὲν πρέπει νὰ διαλάβῃ τὴν προσοχὴν τῆς πολιτείας καὶ τῶν θετικῶν νόμων· ἐκ τούτου δ' ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ

ὀρίσωσι τὴν τήρησιν κανόνων τινῶν περὶ τὴν σύνταξιν τῶν διαθηκῶν, ὧν ἄνευ αὐταὶ εἶνε ἄκυροι. Πρὸς τοῦτο ἡ διαθήκη δεόν νὰ γραφῆ, εἰ δυνατόν, ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ διαθέτου, ἢ τούτου μὴ κατορθωτοῦ ὄντος, πρὸ ἀξιοπίστων προσώπων, ἐχόντων τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὠρισμένα προσόντα, ἢ πρὸ δημοσίας ἀρχῆς. Πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἀνθρώπου διάνοια δὲν εἶνε ἀείποτε φωτεινὴ, ἔνεκα δὲ παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν δυνατόν νὰ πλανηθῆ ἢ ἐλευθέρα αὐτοῦ βούλησις καὶ ἐκδηλωθῆ ἐπιβλαβῶς οὐ μόνον πρὸς τὰ οἰκογενειακὰ συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φύσιν, ἢ νομοθεσία δεόν νὰ ὀρίζῃ ἐκάστοτε νόμιμον μοῖραν, ἣν ὀφείλει νὰ καταλίπῃ ὁ θνήσκων τοῖς πλησιεστάτοις αὐτοῦ, τοῖς κεκτημένοις ἐκ φύσεως ἀναφαίρετον δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας. Ἡ νόμιμος μοῖρα δὲν πρέπει νὰ ᾔνε ἐλαχίστη, ἀλλ' ἀνάλογος πρὸς τὴν κατάλειπομένην περιουσίαν, δυναμένων τῶν συγγενῶν νὰ βιώσιν ἐν τῇ μέλλοντι ἀξιοπρεπῶς, ἀναλόγως τῆς τάξεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀνατροφῆς, οὐχὶ δ' ἔνεκα ἀλογίστου ἰδιοτροπίας νὰ καταστῶσι δυστυχεῖς. Μόνον ἂν ὑπῆρξαν ἔκτακτοι ἀφορμαί, προσηκόντως δεδικαιολογημένοι, ἐπιτρέπεται ἢ ἀποκλήρωσις. Σκανδαλώδης ἀγνωμοσύνη, βίος ἀνάξιος πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν φιλοτιμίαν, δικαιοῖ τὸ αὐστηρὸν τοῦτο μέτρον. Ἀλλὰ τοῦτο μεταξύ τῶν ἐγγυτάτων συγγενῶν, τῶν ἀπωτάτων μὴ δικαιουμένων νὰ διεκδικήσωσι δίκαια ἐπὶ τῆς κληρονομίας, ὅπως ἐκεῖνοι, πρὸς οὓς ἰδίᾳ ἔχει καθήκοντα ὁ θνήσκων.

§ 115. Ἐλευθερία ἐν τῇ ἀποδοχῇ τῆς κληρονομίας.

Ὁ τῷ θνήσκοντι ἐπόμενος φυσικὸς συγγενὴς δικαιούται κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς περιουσίας, ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλεται αὕτη αὐτῷ. Ἡ περιουσία μετὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς φέρει ἐπίσης καὶ ἀναλόγους ὑποχρεώσεις, ὁ δὲ κληρονόμος, ὡς δικαιούται ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ θανόντος, οὕτως ὑποχρεούται καὶ ἐπὶ τῶν ὑποχρεώσεων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀναγορευθῆ εἰς γενικὸν κανόνα. Βεβαίως ἡ φυσικὴ ἔννοια τῆς κληρονομίας βασιίζεται ἐπὶ τῆς πλήρους ἀλληλεγγύης γονέων καὶ τέκνων. Ὡς οἱ γονεῖς φέρουσιν ὑποχρεώσεις πρὸς τὰ τέκνα, οὕτω καὶ ταῦτα πρὸς ἐκείνους· ἢ εὐγνωμοσύνη ἐπὶ τῇ παρασχεθείσῃ ἀνατροφῇ ἐπιβάλλει σοβαρὰ καθήκοντα, ὧν οὐδέποτε ὀφείλουσι νὰ ἐπιλάθωνται. Ἐν τούτοις, ὅποτε διὰ τῆς ἀναδοχῆς τῶν ὑποχρεώσεων